

«Привитие олонхо через авторских кукол в дошкольном образовании»

Ийэ тыл киһини сайыннарар кыаҕа улахан, хас биирдии тыла киһини кынаттыыр, дириҥи, мындыры толкуйдатар, бастын сирдир сүдү күүстээх. Саха норуотун тылынан бу сүдү баайын, үйэттэн үйэ тухары көлүөнэттэн көлүөнэҕэ биэрэн, биһиги бүгүҥнү күммүтүгэр олонхоһуттар аҕаллылар. Олонхоһут - норуот таллааннааҕа. Норуот тылынан уус-уран айымньылартан бары өттүнэн, баай ис хоһоонунан, кээмэйинэн, уус-уран ойуулаабынынан, толоруутунан уратылаахтара, боччумнаахтара, саха норуотун киэн туттуута – олонхо. Олонхо киһини тардар күүстээх. Тыыннаах тыллаах, сөбүмэр дьайар абыланнаах.

Олонхо – прогрессивнай ис хоһоонноох айымньы. Киниэхэ сырдык күүстэр хараҥа күүстэри утары охсууулары уонна кинилэри кыайыылара Орто туруу баран дойдуга дьоллоох, ким да кими да атаҕастаабат көңүл эйэлээх олох туругураа этиллэр. Аны айыы бухатыырын уобараһыгар ууранхай сахалар үйэлэр тухары илдьэ кэлбит эстетическэй көрүүлэрэ бэриллэр. Кини дьүһүннээх үтүөтэ буоларын ааһан, майгылаах бастына, дууһалаах туйгуна. Эппит тылын толорор туһугар өлөрүн да кэрэйбэт, кыраны кыамматы харыстааччы, кырдыктаах дьыала иһин охсуһааччы. Ол иһин, хайа баҕар олонхоҕо айыы бухатыыра өстөөхтөрүн кыайарынан-хоторунан түмүктэнэр. Бу өттүнэн ылан көрдөххө, олонхоһуттар эдэр ыччаты, үүнэр көлүөнэни иитиигэ кырата суох өнөлөөхтөр.

Олонхоһут – айылҕаттан сүдү талааннаах киһи. Олонхоһут буоларга үгүс сыра, эрэй, дьулуур, баҕа наада. Олонхо синкретическэй айымньы. Ол аата киниэхэ искусство бары салаалара бииргэ былаһа сылдьаллар. Ол иһин, олонхону толорооччу фольклор бары жанрдарын дэгиттэр толорооччу буолара. Кини дорҕоонноох тойуксут, алыптаах остуоруйаһыт, чабырҕахсыт уонна үгэһит.

«Силиһэ суох мас үүммэт» норуот мындыр үс хоһоонун тобуллаҕас этиитэ, саха оҕотугар кутун-сүрүн инэрэн, олонхоһут курдук тобуллаҕас толкуйдаах, уус-уран хомоҕой тыллаах, сахалыы сирдээх буоларга, олонхо бастакы олукарарын ууран иити-үөрэтии буолар.

Кыра оҕо олонхо хомоҕой тылларын, ырыатын-тойугун кулгаабынан истэн, хараҕынан көрөн, илиитинэн хамсанан, тутан-хабан оонньоон көрдөбүнэ, кутугар-сүрүгэр истибит дорҕооно, музыката, саната олохсуйан, киниэхэ бастакы олуга буолар. Оҕо саныыр санаатын сааһылаан сангарар, толкуйдуур толкуйун толору этэр уонна ойуулаан-дьүһүннээн көрөр дьобурун сайыннарар сыалтан 2012с. «Олонхо дойдутугар айан» диэн куукула-театрын эйгэтин, композиция онорон тэрийбитим. Детсад саастаах кырачаан оҕоҕо олонхо тылларын тириэрдии үгүс сыраны, ураты сыһыаны толкуйдатар. Оҕоҕо тириэрдэр сатабылы туһанан, оҕо олонхо эйгэтигэр түргэнник киирэригэр, оҕо тутарыгар табыгастаах оонньоур

куукулалары араас өгнөөх сабынан күүрүчүөгүнэн баайбытым. Уһугэр диэри саастаах оҕолор куукуланы көрөн Айыы бухатыыра, кыһын-уолун, ийэтин, аҕатын көрөн арааран, олонхоҕо сыһыаннаах тылы истэн, хамсаныытын көрөн, өйдүү улааталлар.

4-7 саастаах оҕолор олонхо тылын истэ, Айыы бухатыырдарын учугэй-куһаҕан өрүттэрин сэргии, араара үөрэнэллэр. Оҕо куукуланан оонньоон санардабына, сылайбат, үөрэ-көтө куукуланы оонньотон санардахтарына ылсар, элбэҕи үтүктэ сатыыр, толорор бабалара улаатар. Кырачаан оҕо өйдөнүмтүө, тийимтиэ гына бэйэ ис хоһоонноон куукуланан айан кэпсиэххэ, олонхо олугун туойуохха, сатабылы туһаныахха табыгастаах.

Олонхону остуол, тыл оонньуутунан инсценировканан толоруу ФГОС уобаластарын араас хайысханан киллэрэр ньыма буолар. 4-7 саастаах оҕолор куукуланы хамсатан оонньууларыгар араас өгнөөх уот, кыыл-көтөр саната, айылҕа араас тыастара-дорҕоонноро бэйэ онорбут тыаһы таһаарар музыкальнай инструменнары туһанабын, оччоҕо оҕо өйгө онорон көрөрө, санарара, кэпсиир, сэхэргиир баҕата күүһүрэр, ылынар. Бу саастарыгар оҕолор ылынар, ингэринэр саастара, уус-ураннык истэр, өйүгэр онорон көрөр, санарар, толкуйдуур дьоҕура кэмэ буолан, сэхэргиир толорор үөрэхтэнэр. Ол ийин, бу кэмгэ олонхону судургутан иһитиннэрэр күүс буолар. Ону тэнэ, оҕону толкуйдатар гына ыйытылары туруоран өйгө онорон көрөр дьоруударын сайыннары ситиһиилээх, сөптөөх буолар.

Олонхону иһитиннэрии, толорууга көбүлээһин ситимнэнэрин туугар олонхонон куукулалары, мультиктары, араас оонньуурдары, анал пособиялар туттуллаллара үрдүк таһым буолар дии саныбын. Оскуолаҕа кириэн иннинээҕи саастаах оҕолору иитиигэ, үөрэтиигэ олонхону истэр, өйдүүр дьоруударын, өйгө онорон көрөр, санарар, толкуйдуур кыахтарын сайыннарыга, куукула театыра тирэх, көдүүс буолар.

Кыра оҕону иитиигэ-үөрэтиигэ, олонхо суолталаах. Олус сүдү, кини ойуулаан-дьүһүннээн бөдөтүн көрдөрөрө, туттар куукулалара, танаастара, туттар-хаптар быһыылара – ити барыта иити суолтата буолар. Олонхо – бу биһиги сахалар мунура биллибэт баайбыт, сүрэхпит иэйиитэ, бу биһиги атын омуктартан уратыбыт, норуот быһыытынан инники кэскилбит.

